

VARIA

— KÖNYVISMERTETÉS —

AZ INTERNET DEMOKRÁCIÁJA?

Russell L. WEAVER: *From Gutenberg to the Internet. Free Speech, Advancing Technology, and the Implications for Democracy*
(Durham, North Carolina, Carolina Academic Publishers, 2013)

Russell Weaver, a Louisville-i egyetem professzora számos jogterületen végzett már elmélyült kutatásokat, de ezek közül is kiemelkedik a szólásszabadság területe. Legújabb könyvében a vélemények kifejezésére alkalmas technikai eszközök fejlődésén keresztül mutatja be a demokratikus nyilvánosság fejlődését: Gutenberg találmányától az internetig követi végig az egyes médiumok történetét, majd hosszabban elemzi az internet hatását a modern demokratikus nyilvánosságra, illetve magára a demokráciára. A kötetből implicite az derül ki, hogy a szerző a szólásszabadság demokratikus igazolásának híve, azaz e jogot elsősorban a demokratikus társadalmi működés, és nem az önkifejezés vagy az egyéni ambíciók kiteljesítése eszközének tekinti; az amerikai szólásszabadság-jogi irodalomban az e kérdésben való állásfoglalás valódi vízválasztónak számít.¹

A kötet rendkívül olvasmányos, nyelvezete könnyed, ugyanakkor tömör és velős, Gutenberget egy iPad monitorján ábrázoló borítóképe pedig egyenesen szellemes (ami igazán ritkaság jogtudományi könyvek esetében).

A kötet elején médiatörténeti áttekintést kap az olvasó. A szerző bemutatja a gutenbergi forradalom egyes állomásait, a nyomtatott könyvek elterjedését (5–13.). A „forradalom” mint metafora szerepe jelentős, hiszen később, az internet térnyerése, valamint a „hagyományos” sajtó hanyatlása kapcsán ugyanezt használja a szerző.

¹ Természetesen szakadék nem csupán az individualista vagy a demokratikus igazolások hívei között húzódhat, mert a demokratikus nézeteken (melyek a szólásszabadságot tehát elsősorban a közösség – demokratikus döntéshozatalhoz fűződő – érdekei miatt tartják kiemelkedően fontosnak) belül is számos eltérő árnyalat létezik; egészen mást gondol e kérdéstről például Owen Fiss (*Liberalism Divided – Freedom of Speech and many Uses of State Power*. Boulder, Westview Press, 1996.), mint Cass SUNSTEIN (*Democracy and the Problem of Free Speech*. New York, Free Press, 1995. 2. kiad.) vagy Robert POST (*Constitutional Domains: Democracy, Community, Management*. Cambridge (MA), Harvard University Press, 1995.).

A gutenbergi „forradalom” ugyanakkor – ellentétben a politikai forradalmakkal – csak lassabban, évtizedek alatt ment végbe, az internet „forradalma” nyomán pedig – szintén eltérően a történelemből ismert forradalmaktól – a korábbi „rend” egyelőre nem számoltatott fel, azaz a régebbi médiumokat teljes egészében az internet nem szorította ki.

Az Egyesült Államok médiatörténete sokkal inkább bővelkedik ma is felidézhető, szép, emblemikus történetekben, mint a magyar. A szerző említi is Rooseveltnél „kandalló melletti beszélgetéseit”, mint rádiótörténeti eseményeket a második világháború idejéből, vagy Nixon és Kennedy elnökjelöltek televíziós vitáját, ami a közmegegyezés szerint döntően befolyásolta az elnökválasztás kimenetelét. A médiatörténet áttekintése ugyanakkor Weavernél nem öncélú: az egyes médiumokat abból a szempontból elemzi, hogy azok mennyiben töltötték be „kapuőr” (*gatekeeper*) szerepet, azaz maga a médium mennyiben korlátozta a vélemények szabad kifejezését, a nyilvánosságban való részvételt. A technika fejlődésével ez a kapuőri hatalom egyre gyengült: amíg csak a nagyobb városokban működtek – állami engedéllyel – nyomdagépek, úgy relatíve egyszerű volt a közzétett vélemények felett felügyeletet gyakorolni. De amikor már (jó fél évezreddel később) digitális technológiával terjesztett televíziós és rádiós szolgáltatások százai érhetők el a világ bármely pontján, nem beszélve az internet biztosította lehetőségekről, és a médiumokhoz való hozzáférés lehetősége drasztikusan megnőtt, azzal egyenes arányban csökkent az egyes médiumok kapuőri szerepe: ami az egyik médiumon keresztül nem mondható el, elmondható lehet máshol, az állam pedig ebbe a folyamatba csak igen korlátozottan tud beavatkozni.

Ugyanakkor az egyes médiumok irányítói (tulajdonosok, szerkesztők) továbbra is a maguk birodalmának kapuőrei. Olyan államok is akadnak, ahol a kormányzat befolyásolja a médiát (11–12.). A kapuőr is bizonyos értelemben cenzor, hiszen döntést hoz arról, hogy az általa felügyelt médiumban mi jelenhet meg és mi nem. E döntéseit maga a sajtószabadság alapjoga védi, de e döntéseinek bizonyos törvényi korlátozása elképzelhető. Az Egyesült Államok jogrendszere nem bővelkedik ilyen példákban, de az – európai válaszádsági jogra és a kiegyensúlyozott tájékoztatás előírására egyezre hasonlító – *fairness*-doktrína, illetve a washingtoni Supreme Court azt alkotmányos szempontból jóváhagyó híres *Red Lion*-döntése² többször is említésre kerül a könyvben (16., 182–183.).

Weaver fő tétele szerint az internet jelentősen csökkenti a kapuőrök szerepét, még ha nem is emésztí fel azt teljesen. Az internet ugyanakkor jelentős részben a hagyományos (értsd: korábban működő) média rovására erősödött meg, és ez különösen a nyomtatott sajtónak okozott súlyos sebeket. A szerző idézi Shirkyt (58–59.), aki szerint a nyomtatott sajtó visszaszorulása maga a médiaforradalom. Weaver maga is hosszasan idézi fel az amerikai lapok sokaságának agóniáját, amelynek a végpontja még nem látható. Jelenleg azonban kevesen vannak, akik e trendekből a régi sajtó teljes eltűnését prognosztizálnák. Ellenben máris sokan vannak azok, akik abból,

² *Red Lion Broadcasting v. FCC* 395 US 367 (1969).

hogy az internetes tájékoztatás területet hódít el a hagyományos újságírástól, a hírek minőségének romlására következtetnek, végső soron pedig az újságírás mint hivatás megszűnésétől, ebből fakadóan pedig a demokratikus nyilvánosságban megjelenő, professzionális eszközökkel gyűjtött és feldolgozott hírek mennyiségének csökkenésétől tartanak.³

Weaver valamelyest osztja ezeket az aggályokat, ugyanakkor azt állítja, hogy az internet – más módon és eszközökkel, de – hasonlóan hatékonyan szolgálhatja a demokráciát, mint a korábbi, ereje teljében lévő sajtó (73.). Az internet révén emberek milliói (milliárdjai) gyakorolhatnak befolyást a politikai ügyekre (74.). A szerző példaként hozza, és részletesen bemutatja az arab tavasz internet által is alakuló eseményeit, Tunéziában, Egyiptomban, Líbiában és más országokban.

Ezt követően amerikai belpolitikai eseményeken keresztül mutatja be az internetes kommunikáció jelentőségét. Az internetnek komoly szerepe volt a legutóbbi elnökválasztási kampányokban, és nem csak a kommunikáció, hanem az adománygyűjtés terén is; az internet szenátorokat buktathat meg, esélytelennek gondolt jelölteket emelhet fel. Mégis jelzésértékű, és valamelyest ironikus is, hogy az első esettanulmányok, amelyekben keresztül a szerző az internet erejét mutatja be, végül eredménytelenül zárult online kampányokhoz kapcsolódnak (az első ügyben például a Louisville melletti autópálya áthelyezése nem valósult meg, a jelentékeny internetes támogatás ellenére sem). Szintén kérdéses, hogy az USA internet által is alakuló (országos vagy helyi szintű) belpolitikája modellértékű-e, és a közvélemény, valamint a politikai döntéshozatal hasonló átalakulása várható-e az internet hatására Európában is, különös tekintettel Közép-Kelet-Európára. Az európai és az amerikai közélet, politikai élet jellegzetességei nagyban eltérnek, a közéletben való aktív állampolgári részvétel hagyományai szintén, és ez nem teszi lehetővé a tévedhetetlen jóslatok kinyilvánítását.

Amit a médiakutatók és -jogászok némelyike már régebb óta hangoztat, az internet új paradigmát is jelent (105.),⁴ amely magával hozza a lehetséges jogi szabályozás bizonytalanságait is, hiszen a régebbi médiumok szabályozása nem szolgálhat analógiaként.⁵ Az internet teljesen új terjesztési módot, új lehetőségeket, a szabadság új, megvédendő területeit, és új problémákat is hozott magával. A kötet nem kísérli meg a meglévő szabályozás elemzését, vagy a lehetséges új jogi szabályozás irányainak meghatározását, fókuszában elsősorban az internet, mint új technológia lehetőségeinek, a demokráciára gyakorolt hatásának vizsgálata áll.

Térjünk vissza ahhoz a kérdéshez, hogy vajon megsínyli-e a demokrácia, ha a hagyományos, professzionális újságírás eltűnik, és a régi vágású újságok helyébe a magánemberek által gyűjtött hírek, feldolgozott történetek lépnek; a szerző egy teljes fejezetet szentel e kérdésnek (143–173.). Nem meglepő, hogy a profi újságírók sze-

³ Robert McCHESNEY – John NICHOLS: *The Death and Life of American Journalism: The Media Revolution that Will Begin the World Again*. Philadelphia (PA), Nation Books, 2010.

⁴ Owen M. FISS: In search of a new paradigm. *Yale Law Journal*, May 1995. 1613.

⁵ GYÖRFI Tamás: Szólasszabadság az Interneten: az analógiák nyomában. *Társadalmi Szemle*, 1998/2. 93.

rint az újságírás egy speciális szakértelmet igénylő hivatás, amelynek eredményeit nem tudja pótolni miriádnyi blog vagy közösségi oldalon terjesztett információ sem. Weaver is elismeri, hogy az interneten terjesztett információk egyik fő nehézsége a hitelesség bizonytalansága (143–144.). A megoldás szerinte a régi újságírói technikák továbbélése az online környezetben; számos, korábban print változatban megjelenő lap költözött már át, költségsökkentési célból, kizárólagosan az internetre (156.). Ehhez azonban új, és szemmel láthatóan még Amerikában sem megtalált üzleti modellre van szükség, hiszen a professzionális újságíró- és szerkesztőcsapat fenntartása – nyomdai és terjesztési költség nélkül is – sokba kerül, míg egy blogger költségek nélkül is képes tartalmat létrehozni. Weaver következtetése szerint ugyan a társadalom elveszítheti a demokrácia korábbi „örzökutyáját”,⁶ de felnevelheti az új, a régitől valamelyest különböző örkutyát (157.). (Figyelemreméltó, hogy a szerző itt feltételes módon ír, tehát a folyamat még nyitott, lezárása távoli, és nem akadálymentes.)

A szerző az internet vitathatatlan előnyeként nevezi meg a nyilvános kommunikációban megtámadott fél széles lehetőségeit a válaszadásra (175.). Ez persze nem azonos a jogi szabályozás által kreált válaszadási joggal (*right of reply*), amelynek még az USA-ban is vannak bizonyos előzményei,⁷ és amely Európában általánosan érvényesül.⁸ A szinte korlátok nélküli kommunikáció lehetősége az interneten azonban *de facto* már az USA-ban is megteremtette e jogot. Bár a különböző honlapok egymás melletti potenciális „elbeszélése” ennek erejét csökkenti; ha a közönség csak az egyik álláspontra kíváncsi, a másikat nem fogja keresni, nem fog erőfeszítést tenni az ellenérvek meghallgatásáért.⁹

Szintén önálló fejezetet szentel a szerző a média-konvergencia jelenségének, az egyes, korábban egymástól élesen elkülöníthető médiumok egymáshoz hasonulásának. Az internet, a televízió, a rádió, a print média mind-mind átfedésbe kerül egymással, és idővel feltehetően némelyikük nem is lesz a másiktól megkülönböztethető: a számítógép monitorja és a televíziókészülék minden tartalom befogadására képes, vagy hamarosan képes lesz (és nem vár fényes jövő a nyomdászokra és a rádiókészüléket gyártó vállalatokra). A jogász számára kérdés, hogy a szabályozás szintjén ebből mi következik: az internet olvasztja magába a többi médiumot, és a korábbi szabályozási megközelítések idejétmúlttá válnak, vagy a korábbi, viszonylag szigorú televízió- és rádiószabályozás érvényesül az online világban is? A legvalószínűbb fejlemény az e két szélsőség közötti *modus vivendi* megtalálása, ami persze egészen mást jelent az USA-ban és Európában. Ami azt illeti, az Európai Unió 2007-ben már el is mozdult ebbe az irányba, és a korábbi közös médiaszabályozás egyes, lényeges

⁶ Jersild v. Denmark, Case no. 36/1993/431/510. judgment of 22 August 1995.

⁷ Ld. Red Lion-ügy és Miami Herald v. Tornillo 418 US 241 (1974).

⁸ András KOLTAY: The Right of Reply in a European Comparative Perspective. *Acta Juridica Hungarica*, no. 1. (2013) 73.; Recommendation of the European Parliament and of the Council of 20 December 2006 on the protection of minors and human dignity and on the right of reply in relation to the competitiveness of the European audiovisual and on-line information services industry (2006/952/EC).

⁹ Cass R. SUNSTEIN: The Future of Free Speech. In: Lee C. BOLLINGER – Geoffrey R. STONE (szerk.): *Eternally Vigilant – Free Speech in the Modern Era*. Chicago, University of Chicago Press, 2002.

elemeit kiterjesztette bizonyos internetes szolgáltatásokra is.¹⁰ Az internet szabályozása nem feltétlenül tabutéma máshol sem, tanúság erre Weaver egy újabb cikke is.¹¹

Weaver a konvergencia jelenségéből azt a következtetést vonja le, hogy a média-szolgáltatás (*broadcasting*) és a sajtó szabályozása közötti különbségtételnek már nem sok értelme van (183.). Ez az állítás persze az egyesült államokbeli médiaszabályozás és médiapiac ismeretében ítéltető meg. Az európai felfogás – mint említettük – még mindig, uniós szinten is kitart a differenciálás szükségessége mellett, a konvergencia pedig nem feltétlenül jelenti azt, hogy a jövő médiaszabályozásának kiindulópontja, mintája a legkevésbé szabályozott terület (az internet) szabályozása lesz. Az európai államok nagyobb része önálló sajtótörvénnyel rendelkezik, amelyek hatályát törvénymódosítás vagy bírósági jogértelmezés által sok helyütt kiterjesztik az internetes sajtóra is. Az államok ezen felül megoldásokat keresnek az internet által generált új problémákra is.¹²

Weaver kitér az internet szabadságát érő olyan fenyegetésekre is, amelyek magánvállalkozásoktól származnak (198.). Az internetszolgáltatók, keresőprogramok ráadásul maguk is haszonélvezői az állammal szemben biztosított szabadságnak, miközben tevékenységük hátrányosan érintheti felhasználóik hasonló szabadságát. A szerző erre is több példát hoz (ld. WikiLeaks ügye, ahol egyes internetszolgáltatók elérhetetlenné tették az oldalt). A hálózatsemlegesség és a hálózat biztonságát szolgáló tűzfalak kérdése megoldásra vár. Hasonlóképpen, az USA-ban már használják a „keresősemlegesség” (*search neutrality*) fogalmát is, és megoldást keresnek a felmerült problémára, hiszen például a Google keresőprogramja képes annak jelentős mértékű befolyásolására, hogy a felhasználók mely tartalomhoz férnek hozzá (201.).

A könyv konklúziója szerint az internetnek megvan a potenciálja arra, hogy átforgalmazza a demokráciát, és jelentős mennyiségű bizonyíték támasztja alá azt, hogy máris nagy hatást gyakorol a politikai életre (204.). De újabb kérdések is feltehetőek: hogyan találja meg a felhasználó a töménytelen mennyiségű forrás közül a számára relevánsat? Honnan tudja, hogy melyik megbízható? Lehet, hogy mégis, továbbra is a hagyományos kapuőrökhöz – újságírókhoz, szerkesztőkhöz – és médiumaikhoz kell majd fordulni, hiszen a közzétett információk között végzett szelekciójuk nem csak azzal a következménnyel járt, hogy bizonyos információkat kizárt a nyilvánosságból, hanem azzal is, hogy a megjelenő információkat hitelesítő pecséttel látta el? Mindenesetre az információknak a ma embere számára rendelkezésre álló jóval szélesebb választéka jelentősen kedvezőbb helyzetbe hozza őt elődeihez képest.

A kötet érdeme, hogy azonnal továbbgondolkodásra készíti olvasóját. A gondolatok piaca – mint arra Weaver is utal – az interneten sem működhet tökéletesen.

¹⁰ Directive 2010/13/EU on the coordination of certain provisions laid down by law, regulation or administrative action in Member States concerning the provision of audiovisual media services (Audiovisual Media Services Directive).

¹¹ Russel L. WEAVER: The Internet, Free Speech, and Criminal Law: Is it Time for a new International Treaty on the Internet? *Texas Tech Law Review*, vol. 44. (2011) 197.

¹² A legújabb példa erre az internetes kommentek angol szabályozása, ld. *Défamation Act 2013*, section 5.

Ráadásul bár maga az internet nem ismer határokat, felhasználói ettől még ismerhetnek, és az internet nem feltétlenül homogenizálja a különböző államok különböző sajátosságokkal bíró demokratikus nyilvánosságát. Magyarországon például még mindig a televízió és kisebb részben a rádió a meghatározó médium, a közügyekben való állampolgári részvétel kultúrája pedig a Nyugathoz képest fejletlen. De egyesült államokbeli adatok is vannak arra, hogy az internetezők csak kisebb hányada keres a világhálón politikai-közéleti tartalmakat.¹³ A szerző, által is említett „kereső-probléma” szintén valós veszély; e programok nem a demokratikus elvek, hanem az üzleti szempontok alapján működnek, és az egyébként megtalálható tartalmak egy kisebb részére irányítják rá a figyelmet, szelektálva azok közül. (A valamely információt kereső felhasználó pedig legtöbbször megelégszik a program által preferált, az első helyeken feltüntetett tartalmakkal.) A médiapiac az interneten is erősen koncentrált, a leghatékonyabb véleményformálók az interneten is az offline világban meghatározó erejű nagy médiavállalkozások (a legnépszerűbb weboldalak jellemzően nagy médiavállalatok tulajdonában állnak). A médiavállalkozásoknak pedig nem elsődleges céljuk a demokrácia szolgálata. A blogoszféra más világ, bár az üzleti szempontok ott is torzíthatják a demokratikus karakterjegyeket (a magyar netes felhasználók kedvenc blogjai azok, amelyeket nagy online hírportálok partnereként, üzleti alapon működnek). Eltér ugyan a könyv tárgyától, de az internetről gondolkodva szintén nehéz megkerülni a tartalomszabályozás, valamint a jogérvényesítés válaszára váró problémáit, kérdéseit (gyűlöletbeszéd, pedofília, *cyber-bullying*, kommentek stb.).

Weaver könyve ízig-vérig amerikai, de számunkra is hasznos olvasmány. Bár egyes szerzők már óvatossággal fel is vetették azt, hogy az európai szabályozásnak jobban kellene illeszkednie az amerikaihoz,¹⁴ ettől még igen messze állunk, de már ma is igen nehéz az európai médiaszabályozást, vagy csak a média működését a hasonló kérdésekre adott amerikai válaszok nélkül megérteni. Az internet ráadásul olyan új médium, amely által felvetett kérdésekre csak töredékesen lehet állami, de akár regionális szintű válaszokat adni. Az internetről való gondolkodás amerikai fejleményei ezért különösen fontosak számunkra is; Weaver könyve közelebb visz minket ennek megértéséhez.

KOLTAY András

¹³ Matthew HINDMAN: *The Myth of Digital Democracy*. Princeton (New Jersey), Princeton University Press, 2008. 58–81.

¹⁴ Lee C. BOLLINGER: *Uninhibited, Robust, and Wide-open. A Free Press for a new Century*. Oxford–New York, Oxford University Press, 2010.